

ambivalens érzelmekben, abszurd helyzetekben, mulatságosan szorongató jelenetekben léteznek: sokrétűen, sokértelműen. Lezáró példaként Tandori Dezső *Most mintha ráérne, de ebből semmi se marad a végére* című versét említem, amelyben a nagy magyar profi, a *Halotti beszédet* költő Kosztolányi Dezső visszhangzik: őt és halállal küzdő, haláltudatos életszerelmét idézi-ironizálja Tandori (bravúrosabb és megrendítőbb, mint a *Mottók egymás elé* Kosztolányi-idézése); ezt a költeményt a legelső: között sorolom képzelt antológiámba.

HORGAS BÉLA

Székely Magda verseiről

A megszokás szürkít, hűt, közömbösít. A szavak fakulnak, kopnak, elfáradnak a használatban. Jó sorsra érdemes érzéseink és gondolataink gyakori veszélye, hogy az idő múltával nem találunk rájuk új szavakat; egyszerűen csak kedvetlenül hallgatunk el fontos dolgainkról, s még hallgatásunk is közhelyszerű lesz. A költő hivatása, hogy az anyanyelv készletéből rácsodálkoztató, rádöbbenő szavakat, szókapcsolatokat, mondatokat találjon általános emberi fogalmainkra, nemzeti és világtörténelmi emlékezetünk ébren tartására. Jelentős versek birtokában a költőnek tartós elhallgatása is sokatmondó lehet.

Székely Magda mintegy két évtizedes költői múltja tekinthet vissza. Eddig két vékony verseskötet jelent meg, az 1962-es *Kötéltábla*, s az 1975-ös kiadású *Átváltozás*. Szükszavúságában is egységes világképet, stílust és ars poeticát teremtett. S ezt — a minden költőre kötelező mesterségbeli tudás megszerzésén túl — nagy részt annak köszönhetjük, hogy élete meghatározó történelmi tapasztalatát, a kilencévesen átélt háborús üldöztetés emlékét személyes hitelességgel szólaltatja meg verseiben. A Radnóti Miklós és a Pilinszky János utáni nemzedékből a legbiztosabban Székely Magda alapozott erre az élményre költészetet.

Első kötetében találunk sorokat, szerkezeti megoldásokat, melyek arra utalnak, hogy Pilinszkyt választotta mesterének. Rónay György jegyezte meg a *Kötéltábláról* írott kritikájában: „A személyes élmény hitelesítette mondandó kifejezésében itt-ott még érezni a mesterektől tanult hanglejtést; viszont még a mesterek megválasztása is biztos ízlésre vall.” A „biztos ízlés” alapján szükségszerűen Pilinszky személyében kellett megtalálnia azt az elődöt, akinél a világháború okozta „egyetemes sebek” és „mélyvilági kínok” a résztvevő tanú múlhatatlan látomásaiként jelennek meg. A *Kötéltáblában* találunk olyan versindítást, mely szinte azt érezteti, hogy a fiatal Székely Magda számára kikerülhetetlen az *Apokrif* hangütése. „Mert elhagynak akkor mindenek” — olvassuk Pilinszky felejthetetlen költeményében; „A mindenekről elhagyott / csontok fölött magam vezeklek” — íme Székely Magda *Hogy tűz ne hulljon* című versének első két sora.

Tudatos, fegyelmezett költőnél bukkanunk erre az úgynevezett áthallásra. De alighanem többről van szó, mint pusztán áthallásról. A Pilinszkyvel ismerős olvasóra is az újdonság erejével hat, hogy ami az *Apokrifban világézés* volt, az utódnál *énérzéseként* mutatkozik: az árvaság Pilinszkyknél a világ árvasága, az ember világba-vetettsége, az isteni gondviselés elvesztése; Székely Magdánál elsősorban személyes sors, az árvaság ténye. Ugyancsak Rónay György állapította meg: „A képek, jelzők, metaforák nem pusztán csak képek, jelzők, metaforák. Székely Magdának nem a képei irreálisak vagy szürreálisak, hanem a valóság volt az, melyet képei reálisan tolmácsolnak”. Az a történelmi tapasztalat tehát, amit Pilinszky vallásos világképének megrendüléseként élt át, s a „bibliai szörnyek” mitikus látomásaként ábrázolt,

az Székely Magdánál a gyermeki eszmélkedés felriadása, majd az ifjúkori moralizmus alapelménye volt.

Nem az érzések intenzitásában van természetesen a kettőjük közti különbség. Hanem abban, hogy Pilinszky számára a felnőttkori reményeket borította füstbe a történelem, s évtizedekig úgy látszott, hogy a költő látótere ezzel véglegesen lezárt; Székely Magdának pedig ez a tudás lett útravalója a reménytelen jövő felé haladva, melyben meg kell fogalmaznia és „kötáblára” kell vésnie az új törvényt, a *hogyan élünk* erkölcsét. Ma már tudjuk, Pilinszky is meg tudott újulni, s három kötetnyi új verse (*Szálkák, Végkifejlet, Kráter*), mely formájában is eltér a régebbiektől, az etikai törvényalkotás költészete. Székely Magda költészete most már minden tekintetben önálló csapáson halad: második kötete híradás reményeinek sorsáról.

*

Míg a *Kötábla* verseinek középponti mondanivalója a gyász és az árvaság, s a háborús bűnök fölötti felháborodás, az *Átváltozásban* háttérbe húzódnak ezek, s a versek alapszínét sötét tónusban tartva éreztetik jelenlétüket a létezés, a hétköznapi életforma, a szerelem, anyaság s a moralista gondolkodás költeményeiben. Magányos ember arca néz ránk a versekből, aki úgy éli mindennapjait, mint bárki más, csupán a homloka mögötti ország kiválasztotta — saját szóhasználata szerint profétája, prédikátora. Azt a meggyőződést sugallja, hogy mindenki önmaga igehirdetője. „Magam világitok magamnak” — mondja olyan Jónás profétaként, aki a magányosság cethalgyomrába került. Pillanatra sem kétséges előtte, hogy küldetése van, hogy utóda igehirdetőnek, hiszen súlyos igazság hordozója, hiszen halott milliók hírhozója. Mégis gátolt szavú prédikátor, akit a végső elnémulás fenyeget — s ezt a fenyegetettséget éppen szószavúsága jelzi.

Thomas Mann a náciizmus éveit „morális jó időknek” nevezte. S ezen azt értette, hogy a moralista számára feketén-fehéren különült el egymástól a jó és a rossz; az emberiség ekkor az esendőségek, bocsánatos bűnök, érdekek, önzések, gyöngeségek és megalkuvások hétköznapi zavarosából kilépve, hirtelenül kettévált bűnösökre és a bűn áldozataira — veszélyeztetőkre és veszélyeztetettekre. Székely Magda poszt-antifasiszta küldetése abban tér el gyökeresen a naiv és álnaiv igehirdetőktől, hogy fölismerte a Thomas Mann-i „morális jó idők” elmúltát. „Nincs ideje a rossznak és a jónak / nincs ideje / a hamis az igazság / hült helye // Nem jutni el soha a küszöb / egytől a más alig / különbözik // Csak arra vár a végső / igyekezet / hogy megnyilvánuljon melyik / a nehezebb” — olvassuk a kötet egyik legjelentősebb versében, a *Prédikátorban*. Vagyis: ha a világháborús üldöztetés idején a vállalt vagy kényszerű szenvedés, a „nehezebb” sors volt az igazság ismérve, akkor a békés napokban az a kérdés dönti el valakinek igazát, igaza hitelességét és értékét, hogy az — most már elsősorban léleekben, gondolkodásban — mennyire *megszennvedett*.

A *Béke* című vers is erre utal elharapott mondataival: „És én ki vagyok Igen eddig / Most mintha nem / Világosság váratlanul / most mintha Istenem // Ami eddig mozdíthatatlan / most vége / most végetért a háború / most itt a béke”. Az igazság most is ugyanaz, mint három-négy évtizeddel ezelőtt, de már meg kell nézni, ki mondja, miért mondja. Szinte káromlasként hangzik, amikor a költő az igazság szomjazásától eltikkadva, az „örökös aszály” láttán így kiált: „Jobb ennél a vizözön, / zuhogása, csattogása, / tetemei puffadása, / pusztulása. nagy öröm” (*Kút fölött*). Nem mond ellent annak, amikor az „irgalomért házaló” „szegény gonosz” (*Szánalom*) vagy éppen a „gyilkos” kézfogása tölti meg undorral, gyanakvással.

Nem mondatott ki minden ítélet, s az ítélezőnek is magába kell tekintenie. Vallásos tudat nélkül is kell hogy éljen bennünk az erkölcsi abszolutizmusnak legáltalább az igénye. Egy képzeletbeli „végső elszámoltatásban”, ahol „Egy szín alatt” sorakoznak „a jók, a rosszak” — „nincs hely ott hiú törekedésre”, s hazug és hamis erények nevében többé „nincs gonosz már továbbindulóban” (*Ítélet*).

A hétköznapi gyakorlatban összekeveredő bűn és erény fölismerése rendkívül érzékenyen ellenpontozott, fogalmi nyelvet kívánt a költőtől. Az „albigensek” kételyeinek kíséretében fogalmazza meg legmélyebb hitét, legszenvedélyesebb ítéletét, tudva, hogy a kétely a hit záloga. Mármost azt érdemes megvizsgálni, milyen formai eszközökkel teremti meg szavainak ezt a hitelességét. Teljes egészében idézem azt a verset, amely talán leghívebben érzékelteti munkamódszerét.

*Az eredendő eresztékeken
beoson
átpréseli magát minden
halmazállapoton*

*elég neki egy hirtelen
kihagyás
ahogy a füsttel megtelik
vele a ház*

*és ami addig épült
hiába
a nehéz hangzatok helyén
idegen dadogása.*

A vers címe: *Kihagyás*. Ezzel a szóval mondhatok legtöbbet arról a versépítésről, mondattanról, ami Székely Magda költészetét oly egyénivé teszi. A versnek nincs alanya, mégis érezzük, hogy az igeragokban, névmásokban rejlő néma alany nem lehet más, mint a bűn. Mert nézzük csak, hogyan viselkedik az a valami, amit a költő három strófán vezet keresztül. Nos, mi egyéb „osonhatna be” az „eredendő eresztékeken”, mint az eredendő bűn? Kiről mondhatja, hogy „elég neki egy hirtelen kihagyás”, ha nem a bűn szelleméről, akinek tudvalevően „egy talpalatnyi hely elég”, hogy megdöntse az erényesek világát? Ki az, akinek jelenlététől „füsttel telik meg a ház”, kitől dől romba minden, „ami eddig épült”?

És mégsem egyszerűen a „Sátánról” van szó. Ahogy olvassuk és újra olvassuk ezt a tizenkét sornyi verset, egyre inkább érezzük, hogy nemcsak ellenségünk „oson be” a világ hézagain, mint a kénszagú füst, hanem a saját kételyünk és bizalmatlanságunk is elhatalmasodik rajtunk embertársaink iránt, sőt igazunkban is megrendülünk, mert már csak dadogni tudunk „a nehéz hangzatok helyén”. A történelmi bűn tehát nemcsak az egyre kevésbé fölismerhető ellenséget feketítette be, hanem lélekben többé-kevésbé mindnyájan fertőzöttek lettünk tőle. Székely Magda az emberi viszonyok és a lelkiakat szerkezetében keresi már a magyarázatot; megjelölő módszere fogalmi szintű elvonatkoztatottságában is szemléletes, absztrakciói továbbgondolásra készítetők.

A kétely megjelenése nemcsak a világról alkotott véleményét befolyásolja, hanem költői hitében is megingatta; effélet manapság minden igényes pályatársánál megfigyelhetünk. Abban a világban, amelyben jó és rossz már nem különül el egyértelműen, s csak a halottak igazában lehetünk bizonyosak — a költői szó értéke is kétségessé válik: „Az én Istenem elhagyott / hazugság lakja számat / már minden tettem tettetés / minden szavam gyalázat” (*Zsoltár*). Mintha minden összefogna az ellen, hogy költői küldetést teljesítsen. Aki aszkétaként mindig a nehezebb oldalán fogja meg a dolgokat, azt az összeroppanás veszélye fenyegeti. Hiszen már a bátorság erénye is kétségessé vált — a hősiesség könnyen pózzá silányodhat: „Alig valami ki a bátor / és ki a gyáva / honnét mégis a helyzetek / végső világossága” (*Súlytalanság*). A magatartás többé nem garancia a költészetben. A helyzetek „végső világossága” azért ismerhető fel mégis, mert a súlytalanná vált bátorságon, hősiességen túl is érzi annak az etikumnak a fontosságát, ami békés korszakokban másfajta erényeket követel, mint a bátorság, hősiesség: gondolkodást, érzékenységet, állhatatosságot, s talán egy adag iróniát. E tulajdonságok a *Horgászok* ikerparabolájában

fogalmazódnak meg. Az egyik horgásznak az a fontos, hogy „teli legyen mindig a szütyő”, ha rossz keszeggel is; a másiknak: „kifogni egyszer azt az egy halat”. Ezt ars poeticának is felfoghatjuk: Székely Magdának ritkán akad a tollára fölösleges vers.

Önmagával szemben támasztott igényessége oly szűkszavúvá teszi, hogy szinte észrevétlen marad. Köteteinek általában kedvező a kritikai visszhangja, de féltő, hogy ismét több mint egy évtizedet kell várni, míg újabb kötetnyi verse gyűlik össze, s így minden nemzedéknek újra föl kell fedeznie. Az *Átváltozás* azonban olyan fejlődési irányt is előlegez, ami megújulásának és termékenyebb kibontakozásának is útja lehet: kitűnő groteszkeket olvashatunk *Az arc* fejezetében. Az ikon-szerűen véglegessé formált versek stílusa mellett a *Középkori* vagy a *Bibliai* című darabok sokkal több játékot, ötletet, felszabadultabb költői szót íérnek, mint azok, amelyek a korai Pilinszkyre emlékeztetőn szinte szükségszerűen vezetnek az el-némuláshoz.

ALFÖLDY JENŐ

Raffai Sarolta: Ne félts, ne félj

Amikor tíz esztendővel ezelőtt Raffai Sarolta első verseskötetével a nyilvánosság elé lépett, kritikusai nem győzték hangsúlyozni, hogy megint valaki az ismeretlenségben, távol az irodalmi élet beharcaítól, sőt, tanyai tanítónóként érett költővé. Nem is sejtették, hogy az elkövetkező években Raffai még két másik területen is bizonyít; prózát, majd drámát ír. A költő Raffai megszólalására viszont — eltekintve most a szórványos folyóiratbeli megjelenéseket — tíz évet várni kellett. Ez a tíz év nemcsak a műfajok meghódításának évtizede volt, hanem a felnőttéválás, életformaváltoztatás korszaka is.

Raffai, miként nemzedéktársai, életrajzi motívumaiból építi fel költészetét, így két verseskötete szembesítésekor a legfeltűnőbb a tíz éve kítűzött célok és a megvalósult eredmények diszharmóniája. Nem arról van szó, hogy Raffai nem ért el eredményeket, élete nem sikeres élet, hanem hogy a határtalan hit és bizalom, a fiatalos lelkesedés megszeliűdűt, a korlátozott lehetőségek felismerésévé vált. Életkori saűátsáűg ez Raffai költészetében, a „minden lehetek” korlátlan szabadsága helyett csupán néhány járható út marad, az önmegvalósítás „ketreces létben” vergődik. Állítsuk egymás mellé a *Részeg virágzás* hitvallását és az új kötet egyik kulcsversét:

*Lenne szavam, mindig is volt
önmagam szabdalni szét,
langyos vízben tapsikolva
megmaradni nem elég,*

*íűg az ember nem is ember,
se erő, se akarat —
vagy fagyasztok, vagy felgyűjtok
magamban harminc nyarat.*

(Lenne szavam)

Tíz évvel később már így fogalmaz:

*A próbálkozás váűga megkisérti
az embert újra, irgalmatlanabbul*